

รายงานการศึกษา

เรื่องสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้

๓

สื่อของเด็ก สื่อโดยเด็ก และสื่อเพื่อเด็ก

ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ความตื่นตัวในเรื่องสื่อเด็กและเยาวชนได้ขยายวงกว้างออกไปมากอย่างน่าสนใจ นับว่าเป็นเรื่องน่ายินดีที่กลุ่มผู้ใหญ่หัวใจเด็กซึ่งแน่วแน่ในเรื่องสื่อเด็กและเยาวชนมานานแสนนานจะได้มีโอกาสทำในสิ่งที่ใฝ่ฝัน และครั้งนี้ทุกคนเชื่อว่าความมุ่งหวังจะต้องเป็นจริง คือมีสื่อเด็กและเยาวชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ในสังคมไทยที่ได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย การลงทุนเรื่องการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนั้นเป็นเสมือนหญ้าปากคอกทุกคนออกปากบอกว่าสำคัญ แต่ในทางปฏิบัติยังขาดนโยบายที่ชัดเจน ขาดงบประมาณสนับสนุน และสิ่งที่ขาดมากกว่าสิ่งอื่นใดคือเจตจำนงของรัฐและสังคมไทยที่จะผลักดันให้เกิดทิศทางในการพัฒนาทรัพยากรล้ำค่าที่สุดของเราไปสู่ศักยภาพของการเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์

2

ในปี ๒๕๕๖ คณะทำงานในโครงการ “ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการสื่อของรัฐเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้” ได้จัดทำรายงานการศึกษาขั้นสุดหนึ่ง ประกอบด้วยสาระเกี่ยวกับสภาพของสื่อเด็กและเยาวชนและผลกระทบต่างๆ การประเมินคุณภาพของรายการโทรทัศน์ แนวทางการพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน และข้อเสนอเกี่ยวกับกลไกในการติดตามตรวจสอบและกำกับดูแลสื่อ รวมทั้งข้อเสนอยุทธศาสตร์ในการจัดตั้งสื่อบริการสาธารณะที่มีเป้าหมายในการสื่อสารเพื่อประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนอย่างแท้จริง

รายงานการศึกษาชุดนี้ มีที่มาจากแนวความคิดที่กำหนดไว้ในวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาสื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคมเพื่อการพัฒนาคนและสังคม พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๑ ที่ว่า

“ประชาชนพึงได้รับการพัฒนาศักยภาพในทุกมิติของชีวิตอย่างต่อเนื่อง สามารถเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศได้อย่างอิสระและชอบธรรม เป็นผู้บริโภคที่มีทางเลือก และรู้เท่าทัน และระบบสื่อสารมวลชนต้องเอื้ออำนวยต่อประชาชนทุกกลุ่ม ทุกพื้นที่อย่างทั่วถึง และส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและอยู่อย่างมีความสุข”

การจะดำเนินการตามวิสัยทัศน์ในแผนพัฒนาสื่อสารมวลชนฯ จำต้องอาศัยความรู้ การศึกษาวิจัย การทดลอง และเจตนารมณ์ที่ชัดเจนในการผลักดันให้เด็กและเยาวชนมีโอกาสเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศอย่างอิสระและเป็นธรรม ให้เด็กและเยาวชนเป็นทั้งผู้บริโภคที่ฉลาดรอบรู้ และเป็นประชาชนพลเมืองที่รู้เท่าทันโลกทุนนิยม-บริโภคนิยมและโลกการเมืองประชาธิปไตย การจัดพิมพ์รายงานการศึกษาชุดนี้เพื่อเผยแพร่ความรู้และความคิด จึงน่าจะเป็นประโยชน์ในการเปิดขอบเขตการเคลื่อนไหวและส่งเสริมเรื่องสื่อเด็กและเยาวชนให้กระจายออกไปทุกระดับ ทุกเครือข่ายของสังคมทั่วกันยิ่งขึ้น

แต่เป้าหมายและทิศทางใหญ่ของการส่งเสริมและพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยังต้องมองไกลออกไปอีกขั้นหนึ่ง ด้วยการคิดถึงระบบสื่อสารมวลชนที่เปิดกว้างจริงๆ เป็นประชาธิปไตยจริงๆ คือมุ่งไปถึงการทำสื่อให้มีสภาพเป็น “สื่อของเด็ก สื่อโดยเด็ก และสื่อเพื่อเด็ก” นั่นหมายความว่าสื่อเด็กไม่ได้จำกัดเพียงสื่อที่ผู้ใหญ่สร้างสรรค์และพัฒนาเพื่อเด็กและเยาวชนเท่านั้น หากแต่ในอนาคตสื่อเด็กจักต้องเป็นของเด็กและเยาวชน ที่เด็กและเยาวชนมีส่วนในการเป็นเจ้าของในการคิดการทำ การบริหารดำเนินการ และจัดทำขึ้นเพื่อสื่อสารกับเด็กและเยาวชนด้วยกัน หรืออาจขยายไปสู่การที่เด็กและเยาวชนสร้างสรรค์สื่อให้ผู้ใหญ่ด้วยก็เป็นได้ การที่เด็กและเยาวชนมีโอกาสคิดสื่อ สร้างสื่อ และเสพสื่อของตนเองจะเป็นกระบวนการ “สื่อมวลชนศึกษา” ชั้นเยี่ยม เพราะผู้ผลิตผู้เยาว์เหล่านี้จะรู้เห็นเบื้องหลังการทำงานได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง และเห็นข้ออื่นใดจะเกิดความเข้าใจและตระหนักรู้ในเรื่องสิทธิเสรีภาพ เกิดความหวงแหนในคุณค่าของสิทธิและเสรีภาพในการพูด การแสดงความคิดเห็น การเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศยิ่งกว่าการสอนด้วยตำราหรือครูอาจารย์ในห้องเรียน

ประชาธิปไตยมีรากฐานจากเรื่องสิทธิเสรีภาพ การสื่อสาร การมีส่วนร่วมและการยอมรับในความแตกต่างและหลากหลายในวัฒนธรรม ในแง่นี้สิทธิของเด็กและเยาวชนต้องเท่าเทียมเสมอภาคกับผู้ใหญ่ด้วยประการทั้งปวง นี่คือนสิ่งที่งดงาม หากเราทุกคนสามารถร่วมกันส่งเสริมให้เกิดสื่อเด็กและเยาวชนในมิติใหม่เช่นนี้ได้ ในอนาคตอันใกล้.

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์

๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘

สารบัญ

สถานภาพของสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ กุลวิตรา ภังคานนท์	5
การพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน เข็มพร วิรุณราพันธ์ สุเทพ วิไลเลิศ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก	20

4

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย

โครงการยุทธศาสตร์สื่อเด็ก

143/642 หมู่บ้านปิ่นเกล้าพัฒนา อรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

Tel. 0 2884 8985 Fax. 0 2884 7986

E-mail: childsmmedia@yahoo.com <http://www.childmedia.net>

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ที่ปรึกษา

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์

ถิรพันธ์ อนวัชศิริวงศ์

ปจารีย์ ชนสมบุรณ์กิจ

เข็มพร วิรุณราพันธ์

บรรณาธิการ

สุเทพ วิไลเลิศ

ออกแบบปกและรูปเล่ม

สราวุธ ลอยศักดิ์

พิมพ์ครั้งที่ 1 2,000 เล่ม พฤศจิกายน 2548

สถานการณ์ของสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้

5

กุลวิตรา ภั้งคานนท์

บทคัดย่อ

ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานหลักของรัฐที่รับผิดชอบงานผลิต พัฒนา เผยแพร่สื่อเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ ประกอบด้วยวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา

วิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา รวมทั้งสำเนาเผยแพร่ในรูปแบบเทปเสียงและวีดิทัศน์ วิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษาออกอากาศ 2 ช่องทาง ได้แก่ ทางสถานีวิทยุศึกษา (วศษ.) กระทรวงศึกษาธิการทั้งระบบเอ.เอ็ม และเอฟ.เอ็ม. ครอบคลุมพื้นที่ 25 จังหวัด ช่องที่สองคือ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยทั้งระบบเอ.เอ็ม และเอฟ.เอ็ม. ทั่วประเทศ

ส่วนวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษาออกอากาศ 2 ช่องทางเช่นกัน ได้แก่ สถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (ETV) วันละ 12 ชั่วโมง และทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 ประมาณ 10 รายการต่อสัปดาห์ หรือ 6 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

นอกจากนี้ ยังมีรายการของมูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (ไกลกังวล) กับกรมสามัญศึกษาด้วย โดยออกอากาศทางเคเบิลทีวียูบีซี และมีรายการของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลกระทรวงศึกษาธิการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง

กระบวนการผลิตอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน บุคคล และองค์กรพัฒนาเอกชน ในด้านอุปกรณ์เครื่องมือ ร่วมเป็นวิทยากร ร่วมเขียนบทโทรทัศน์ ฯลฯ ซึ่งอุปสรรคปัญหาในการผลิตก็คือ งบประมาณที่จำกัดทำให้ไม่สามารถพัฒนารูปแบบรายการให้มีความน่าสนใจได้ ตลอดจนช่องทางออกอากาศยังจำกัดอยู่กับประชาชนบางกลุ่ม ไม่สามารถเข้าถึงได้ทุกกลุ่ม เพราะการรับสัญญาณต้องมีการติดตั้งอุปกรณ์พิเศษ ซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายอีก

ในด้านเนื้อหาแบ่งออกได้เป็นรายการเพื่อการศึกษาในระบบ รายการเพื่อการศึกษานอกระบบ รายการเพื่อการศึกษาตามอัธยาศัย เสริมความรู้แก่ประชาชน

ในด้านต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เน้นการสอนตามหลักสูตรการศึกษา ขาดหน่วยงานวิจัยเพื่อพัฒนาเนื้อหาให้เหมาะสมและมีความน่าสนใจ

โดยสรุป จึงกล่าวได้ว่า สถานภาพของสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของรัฐ ยังไม่มีศักยภาพเต็มที่ในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทั้งด้านช่องสัญญาณ รูปแบบรายการ เนื้อหารายการ ดังนั้น การพัฒนาองค์กรเหล่านี้ให้มีความสามารถในการผลิตและเผยแพร่สัญญาณได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะถือเป็นสื่อทางเลือกอีกทางหนึ่งในการแสวงหาความรู้ของประชาชน

สแกนภาพของสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้

บทบาทของศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา เป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบงานการผลิต พัฒนา เผยแพร่การเรียนรู้ และให้บริการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา รวมทั้งบริหารจัดการสถานีวิทยศึกษาและสถานีวิทย์โทรทัศน์เพื่อการศึกษา สังกัดสำนักบริหารงาน การศึกษานอกโรงเรียนกระทรวงศึกษาธิการ ประกอบด้วย 3 อาคาร คือ

1. อาคารศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา ตั้งอยู่ที่ถนนศรีอยุธยา เขตราชเทวี กรุงเทพฯ บนพื้นที่ 2 ไร่ 1 งาน ลักษณะเป็นอาคาร 5 ชั้น เริ่มก่อสร้างในเดือน พฤศจิกายน 2522 แล้วเสร็จเดือนพฤษภาคม 2524 ด้วยเงินกู้ธนาคารโลก 177.88 ล้านบาท และต่อมาต่อเติมอาคาร เป็นเงิน 34.12 ล้านบาท

2. อาคารเครื่องส่งสถานีวิทยศึกษา ระบบ A.M. (แสมดำ) ตั้งอยู่ที่แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ บนพื้นที่เช่าของกรมการศาสนา จำนวน 37 ไร่ 2 งาน ก่อสร้างและติดตั้งอุปกรณ์ในปีประมาณ 2524-2525 รวมงบประมาณ 12 ล้านบาท

3. ศูนย์ผลิตรายการโทรทัศน์และวีดิเทปเพื่อการศึกษา (รังสิต) ตั้งบนเนื้อที่ 13 ไร่ ปัจจุบันมีบุคลากรปฏิบัติงาน 176 คน จำแนกเป็นข้าราชการ 145 คน และ ลูกจ้างประจำ 30 คน

ภารกิจ

1. จัดผลิตและพัฒนารายการโทรทัศน์ และวีดิโอเทปเพื่อการศึกษาตามหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน อาทิ วิชา ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา การพัฒนา คุณภาพชีวิต การศึกษาพิเศษ การศึกษาสงฆ์ เป็นต้น
2. จัดและผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา ตามหลักสูตรการศึกษา ในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย สำหรับนักเรียน นักศึกษาระดับ

ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และประชาชนทั่วไป ในหลากหลายวิชาสอดคล้องกับรายการโทรทัศน์ และวีดีโอเทปเพื่อการศึกษา

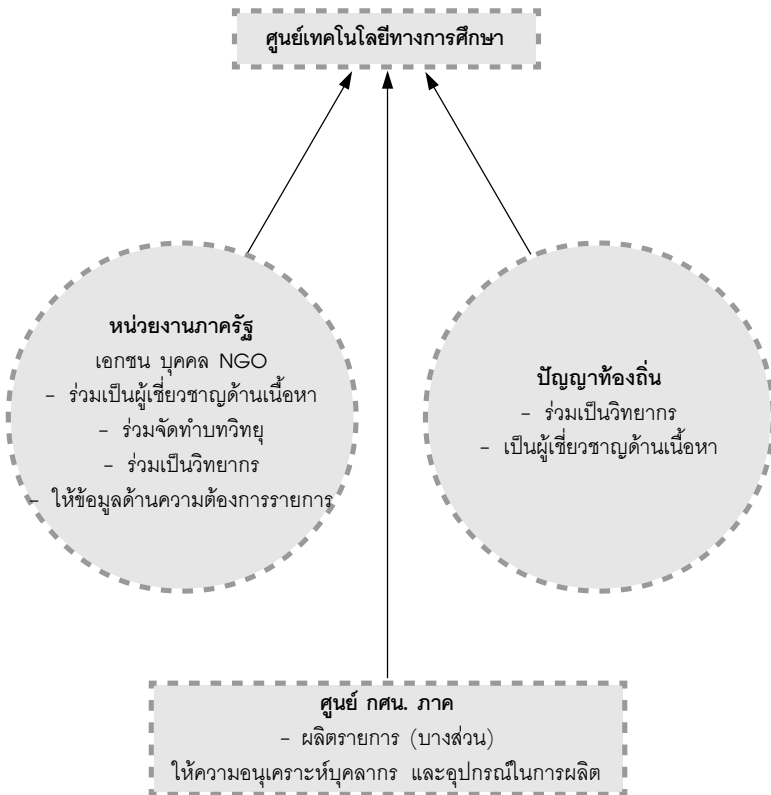
3. จัดและผลิตสื่อคอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษา ในลักษณะของสื่อประสม (Multimedia) เช่น สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน สื่อ CD ROM และการสื่อสารผ่านเครือข่าย Internet
4. จัดระบบการกระจายและหมุนเวียนสื่อ ด้วยการสำเนาบริการสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อาทิวีดีโอเทป เทปเสียง สิ่งพิมพ์ และชุดรับสัญญาณดาวเทียม โดยมีระบบ การกระจายและหมุนเวียนสื่อผ่านหน่วยงานเครือข่ายทั้งส่วนกลางและ ส่วนภูมิภาค
5. ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และพัฒนาปรับปรุงสื่อ มีการจัดพิมพ์เอกสารประกอบ/คู่มือที่จะใช้กับเทปเสียงและวีดีโอเทปให้กับหน่วยงานเครือข่ายและสถานศึกษา ตลอดจนจนการผลิตรายการถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา การประชาสัมพันธ์ การประชุมทางไกลร่วมกับหน่วยงานต่างๆ
6. จัดเผยแพร่ออกอากาศรายการวิทยุกระจายเสียงและรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา
  - 6.1 รายการโทรทัศน์ มีการผลิตและเผยแพร่ออกอากาศ 2 ช่อง คือ
    - (1) สถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (ETV) ซึ่งออกอากาศในระบบ DTH ใช้ชุดสัญญาณโดยตรงจากดาวเทียมไทยคม ในระบบ KU-BAND ช่อง 75 ออกอากาศตั้งแต่เวลา 08.00-20.00 น. หรือวันละ 12 ชั่วโมง รวมออกอากาศ 4,368 ชั่วโมง/ปี
    - (2) ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์ (สทท. 11) เนื้อหารายการส่วนใหญ่เป็นการให้ความรู้ตามอัธยาศัย ประมาณ 10 รายการ/สัปดาห์หรือ 6 ชั่วโมง/สัปดาห์
  - 6.2 รายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา มีการผลิตเผยแพร่ 2 ช่องทางคือ
    - (1) ทางสถานีวิทยุศึกษา (วศษ.) ของกระทรวงศึกษาธิการ ใน 2 ระบบคือ ระบบ F.M. ความถี่ 92.0 MHz และระบบ A.M. ความถี่ 1161 KHz

ตั้งแต่เวลา 06.00-19.00 น. หรือวันละ 13 ชั่วโมง รวม 4,745 ชั่วโมง/ปี
จำนวนรายการประมาณ 11,190 รายการ/ปี ครอบคลุมพื้นที่ 25 จังหวัด

(2) ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษา
ทั้งระบบ F.M. และ A.M. ซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ รวม 11 สถานี มีชั่วโมง
การออกอากาศ 2,340 ชั่วโมง/ปีหรือ จำนวนรายการ 2,016 รายการ/ปี

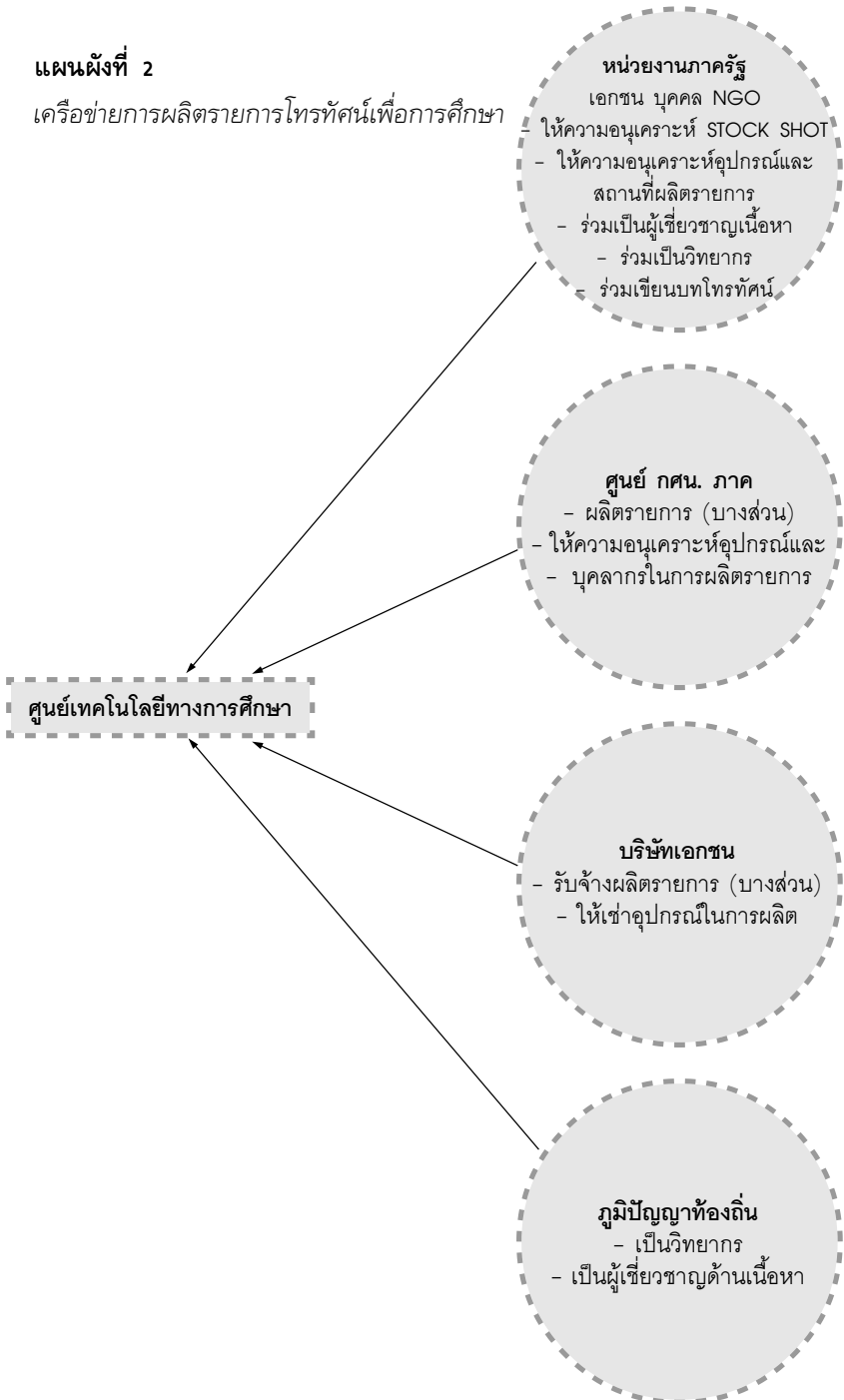
เครือข่ายในการผลิตและเครือข่ายในการเผยแพร่ สรุปได้ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนผังที่ 1 เครือข่ายการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา

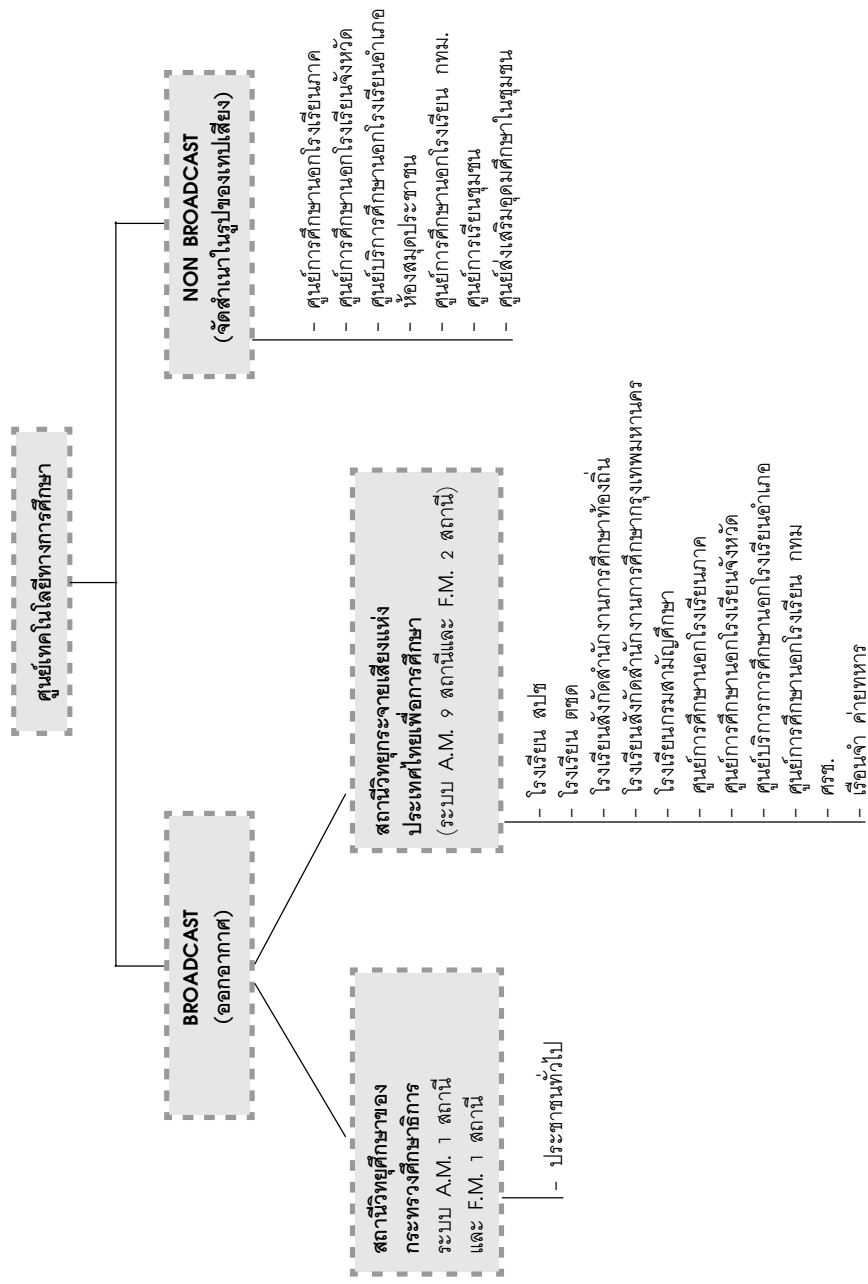

แผนผังที่ 2

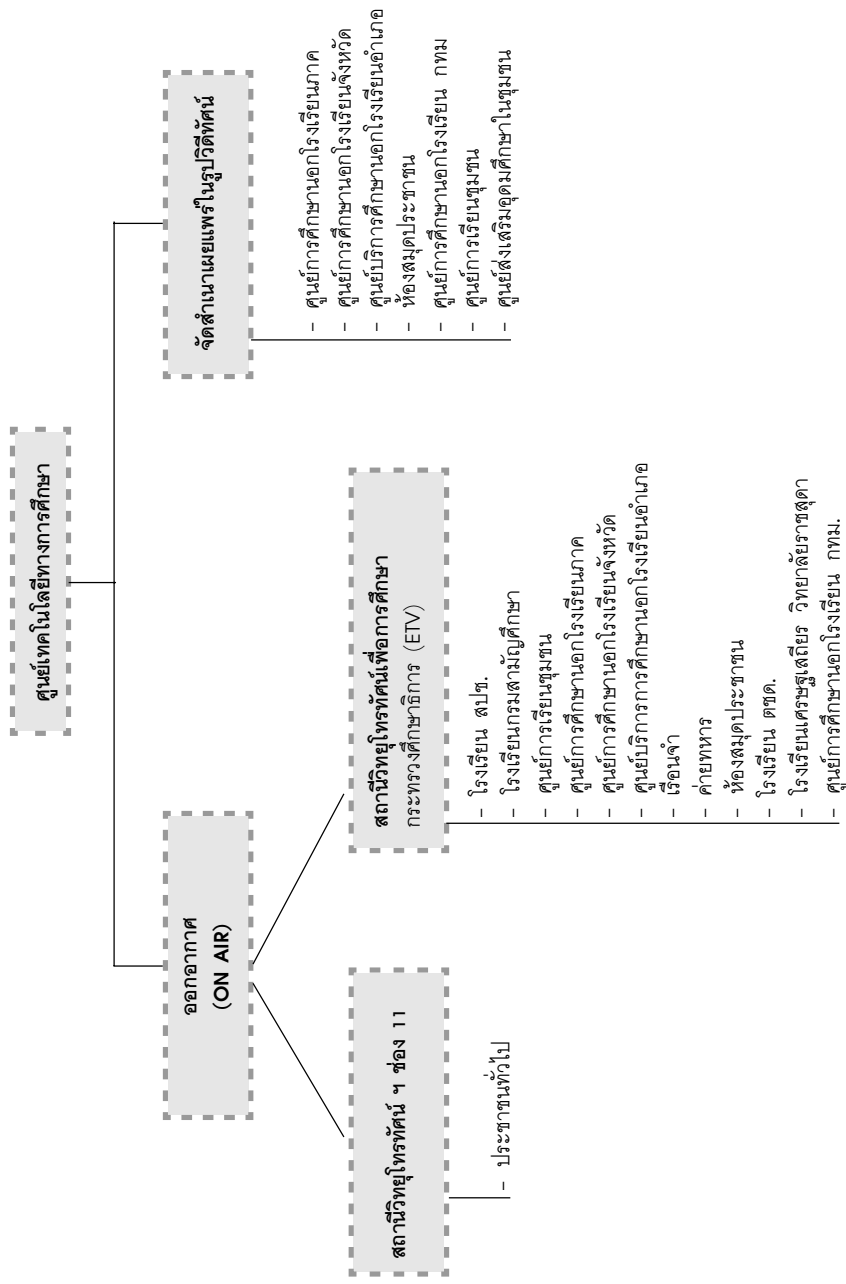
เครือข่ายการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

แผนผังที่ 3 เครือข่ายการเผยแพร่รายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา

แผนผังที่ 4 เครือข่ายการเผยแพร่รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

สื่อเพื่อการศึกษาในระบบ : ผลการดำเนินงานและการนำไปใช้ประโยชน์

ในหัวข้อนี้จะเป็นการนำเสนอสถานภาพปัจจุบัน ปัญหาการดำเนินงานและการนำสื่อเพื่อการศึกษาไปใช้ประโยชน์โดยครอบคลุม ตั้งแต่สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุกระจายเสียง และวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

สิ่งพิมพ์เพื่อการศึกษา Educational / Instructional Materials

สิ่งพิมพ์เพื่อการศึกษา หมายถึง สิ่งพิมพ์ในรูปแบบต่างๆ ที่จะจัดทำขึ้นเป็นเครื่องมือในการเรียนการสอน ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก ค่านิยม เจตคติ ประสบการณ์และสถานการณ์การเรียนรู้ สำหรับนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียนและผู้สอน เช่น หนังสือเรียน ตำราเรียน แบบเรียน แบบฝึกหัด ใบงาน คู่มือการสอน และสื่อเสริมการเรียนรู้ ซึ่งได้แก่ หนังสือเสริมความรู้ สารานุกรม หนังสืออุเทศ หนังสือพิมพ์ หนังสือคดี และสารคดีที่มีเนื้อหาเป็นประโยชน์ เป็นต้น

สถานภาพปัจจุบันและปัญหา : ด้านการผลิต การใช้และการเผยแพร่

ระดับอุดมศึกษา สำนักพิมพ์เอกชน และสำนักพิมพ์ของสถาบันการศึกษา ระดับมหาวิทยาลัย ต่างผลิตสิ่งพิมพ์เพื่อการศึกษาออกมาจำหน่าย โดยมีผู้เขียน คือนักวิชาการ ครูอาจารย์ ที่มีความสามารถในศาสตร์สาขาวิชานั้นๆ ต้นฉบับส่วนมากมีเนื้อหาที่เก็บความรวบรวมและเรียบเรียงจากตำราต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ แนวการเรียบเรียงไม่น่าอ่าน ขาดการออกแบบหนังสือ และบรรณาธิการแบบสากล รวมทั้งคุณภาพการพิมพ์ที่ไม่ได้มาตรฐานสากล เกี่ยวกับการใช้ ผู้สอนมักเขียนตำราเพื่อใช้ประกอบการสอนของตน แต่จะขาดแคลนบ้างในบางสาขาวิชาที่มีผู้เรียนน้อย มีเพียงเอกสารคำสอนหรือใช้ตำราของต่างประเทศ สำหรับตำราเรียนที่สำนักพิมพ์เอกชนผลิตมีมากในสาขาวิชาพื้นฐานที่มีผู้เรียนมาก แต่ราคาค่อนข้างสูง การเผยแพร่และจำหน่ายอยู่ในวงแคบเฉพาะในสำนักพิมพ์ของสถาบันการศึกษาแต่ละแห่ง

ระดับมัธยมศึกษาและประถมศึกษา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 มี 2 ส่วน คือ หลักสูตรแกนกลาง และหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งขณะนี้

สำนักพิมพ์เอกชน และรัฐบาลต่างเร่งจัดทำสื่อหลักตามหลักสูตรแกนกลาง และหนังสือเรียนทุกกลุ่มสาระ โดยมีผู้เขียน ประกอบด้วย ครู อาจารย์ผู้สอนวิชานั้น และนักวิชาการ อาจารย์ผู้สอนศาสตร์นั้นในระดับมหาวิทยาลัย สำหรับหลักสูตรสถานศึกษา โรงเรียน โดยคณะครูสามารถจัดทำร่วมกับผู้เรียน ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การผลิตสื่อพิมพ์หลักสูตรในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ยังเป็นปัญหาค่อนข้างมาก อันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และความสับสนของกระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนความพร้อมในการใช้หลักสูตรของสถานศึกษา และครู หนังสือเรียนทุกกลุ่มสาระขาดการแข่งขันอย่างเสรีเป็นบ่อเกิด การลอบผลิตที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบและขาดคุณภาพ นอกจากนี้ หนังสือสำหรับครู เช่น คู่มือครู รวมทั้งหนังสือเสริมความรู้ ยังมีการผลิตน้อย จึงมีราคาสูง

โดยทั่วไปหนังสือเรียนและแบบฝึกหัดที่ผลิตโดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มีใช้อย่างพอเพียง ในส่วนของโรงเรียนเอกชนสื่อหลักและเสริมการเรียนรู้ ผู้เรียนเป็นผู้จัดซื้อตามที่โรงเรียนกำหนด บางครั้งมากเกินไปจนทำให้เกิดความสิ้นเปลือง การเผยแพร่หนังสือตามหลักสูตร ได้แก่ หนังสือเรียนและแบบฝึกหัดนั้น สถานศึกษาในสวนกลางจัดซื้อจากองค์การค้าคุรุสภา ในต่างจังหวัดสถานศึกษาของรัฐจัดซื้อผ่านสำนักงานเขตพื้นที่ศึกษา จึงก่อให้เกิดความล่าช้าในการจัดซื้อและจัดส่ง ส่วนสถานศึกษาของเอกชนต้องสั่งซื้อจากตัวแทนจำหน่ายขององค์การค้าคุรุสภาในจังหวัด และหนังสือประเภทเสริมความรู้ มีจำหน่ายไม่แพร่หลายและไม่ทั่วถึง

การศึกษาในระบบโรงเรียน ได้จัดทำต้นฉบับในรูปของคณะกรรมการฯ โดยที่องค์การค้าของคุรุสภาเป็นผู้จัดพิมพ์จำหน่าย อย่างไรก็ตาม สิ่งพิมพ์สำหรับการศึกษานอกโรงเรียนมักเกิดปัญหาว่า สื่อมีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการ เนื่องจากนักศึกษาที่ลงทะเบียนตามหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และการเลือกเรียนในแต่ละวิชามีจำนวนไม่เท่ากัน บางภาคเรียนมีความต้องการมากในบางวิชา ในขณะที่บางวิชามีความต้องการน้อย และเปลี่ยนแปลงไปในภาคเรียนอื่นๆ การผลิตก็ต้องใช้ต้นทุนสูง ซึ่งเป็นอุปสรรคที่หน่วยผลิตมักไม่ตัดสินใจลงทุนผลิต หากไม่มั่นใจว่าจะสามารถจำหน่ายได้อย่างคุ้มค่า กรมการศึกษานอกโรงเรียนเปิดโอกาสให้นักศึกษาใช้สิ่งพิมพ์ ในการเรียนได้อย่างหลากหลาย ทั้งที่ผลิตโดยภาคเอกชนและที่ผลิตโดยหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะที่ผลิตโดยกรมการศึกษานอกโรงเรียน การใช้สื่อการเรียนการสอนยังประสบปัญหาในด้าน

เนื้อหาไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการของชุมชน และความเปลี่ยนแปลงของสังคม

วิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา

ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษาทำการผลิตและเผยแพร่รายการวิทยุเพื่อการศึกษา ออกอากาศระหว่างเวลา 06.00-20.00 น. ทุกวัน ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษาความถี่ FM 92 MHz และ AM 1161 KHz และยังมีการเผยแพร่รายการออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษา (วิทยุโรงเรียน) วันจันทร์-วันศุกร์ เวลา 09.00-15.00 น. นอกจากนั้น ยังมีรายการวิทยุ นอกโรงเรียนออกอากาศทุกวัน สัปดาห์ละ 17 ชั่วโมง

รายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. **รายการวิทยุเพื่อการศึกษาในระบบ** เป็นรายการที่มีเนื้อหาตามหลักสูตร เพื่อเสริมการเรียนการสอนในระบบ
2. **รายการวิทยุเพื่อศึกษานอกระบบ** เป็นรายการที่มีเนื้อหาตามหลักสูตร เพื่อเสริมการเรียนการสอนนอกระบบโรงเรียน
3. **รายการวิทยุเพื่อการศึกษาตามอัธยาศัย** เป็นรายการที่ผลิตเพื่อเสริมการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต และพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีเนื้อหาหลากหลาย สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้ฟัง

สภาพปัจจุบันปัญหา : ด้านการผลิต การเผยแพร่และการบริหารจัดการ

ด้านการผลิตรายการ ได้รับงบประมาณไม่เพียงพอ เมื่อเทียบกับงบประมาณที่ใช้ในการผลิตรายการของภาคเอกชน จึงมีผลต่อคุณภาพรายการทำให้ต้องใช้รูปแบบรายการที่ง่ายและประหยัดได้แก่ รูปแบบบรรยาย สทนา และอภิปราย ส่วนรายการที่ผู้ฟังสนใจ เช่น ละคร นิทาน สารคดี จัดได้ยากและไม่มีงบประมาณให้ดำเนินการ นอกจากนี้บุคลากรมีจำนวนลดลง อุปกรณ์การบันทึกเสียงไม่มีประสิทธิภาพ อุปกรณ์โทรทัศน์คมนาคมไม่เพียงพอ เกี่ยวกับด้านการเผยแพร่ มีข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ไม่มีพื้นที่ตั้งสถานีวิทยุและเครื่องส่งของสถานีเอง ไม่มีสถานีเครือข่ายกระจายเสียง ครอบคลุมพื้นที่ได้จำกัด ในส่วนของผู้ฟัง สามารถรับฟังได้เพียง

เขตกรุงเทพฯ และ 24 จังหวัดในเขตภาคกลางเท่านั้น

การดำเนินงานวิทยุเพื่อการศึกษายังขาดการศึกษาและสำรวจความต้องการของผู้ฟังอย่างเป็นระบบ ไม่ได้ทำการวิจัย ติดตามผลและประเมินผลรายการวิทยุที่สำคัญคือ รัฐยังมีนโยบายไม่ชัดเจนในการใช้วิทยุเพื่อการศึกษาให้เป็นสื่อเพื่อพัฒนาคนและสังคม นอกจากนี้ วิทยุเพื่อการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบยังขาดเอกภาพเชิงนโยบาย แผนงาน การบริหารจัดการและงบประมาณ อย่างมีประสิทธิภาพ

วิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

ปัจจุบันมีหน่วยงานต่างๆที่รับผิดชอบด้านการผลิตและเผยแพร่รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา รวม 5 หน่วยงาน ได้แก่

1. ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา บริการให้แก่กลุ่มเป้าหมายในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน ทุกระดับรวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับบุคคลทั่วไปในการเผยแพร่ ได้เช่าช่องสัญญาณดาวเทียมไทยคมย่านความถี่ KU-Band จำนวน 1 ช่องสัญญาณเผยแพร่รายการทางสถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา (ETV) ช่อง UBC 75 ออกอากาศรายการวันละ 15 ชั่วโมง ตั้งแต่ 07.00-22.00 น. ทุกวัน โดยจำแนกรายการออกเป็น 5 ประเภทคือ
  - รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในระบบโรงเรียน สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา 3-6 และระดับชั้นมัธยมศึกษา 1-3
  - รายการโทรทัศน์เพื่อศึกษานอกโรงเรียน เป็นรายการในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงตอนปลาย และระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพทางไกล
  - รายการเสริมความรู้ แก่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป
  - รายการข่าวการศึกษา
  - รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาตามอัธยาศัยนอกจากนั้นยังมีการเผยแพร่รายการบางส่วนโดยการขอเช่าเวลาของ

สถานีวิทยุแห่งประเทศไทยช่อง 11 สัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง

- 2. มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (ไกลกังวล)** ร่วมกับกรมสามัญศึกษา ดำเนินการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เพื่อบริการกลุ่มเป้าหมายในระบบโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ซึ่งมูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมได้เช่าช่องสัญญาณดาวเทียมไทยคมย่านความถี่ KU-Band จำนวน 7 ช่องสัญญาณเพื่อทำการเผยแพร่รายการเหล่านี้ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ UBC ช่อง 11-17
- 3. สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กระทรวงศึกษาธิการ** ดำเนินการผลิตรายการโทรทัศน์ เพื่อการศึกษาริการกลุ่มเป้าหมายนักศึกษาของสถาบันในททุกวิทยาเขตและแพร่ภาพออกอากาศโดยการเช่าช่องสัญญาณดาวเทียมย่านความถี่ C-Band จำนวน 1 ช่อง
- 4. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช** ผลิตรายการโทรทัศน์บริการกลุ่มเป้าหมายนักศึกษาของมหาวิทยาลัย แพร่ภาพออกอากาศโดยการเช่าเวลาออกอากาศของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 และสถานีโทรทัศน์เพื่อการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมไทยคม
- 5. มหาวิทยาลัยรามคำแหง** ผลิตรายการโทรทัศน์บริการกลุ่มเป้าหมายนักศึกษาของมหาวิทยาลัย แพร่ภาพออกอากาศโดยการเช่าเวลาออกอากาศของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11

นอกจากนี้ยังมีหน่วยราชการอื่นๆ เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย ฯลฯ

สภาพปัญหาปัจจุบัน : ด้านการผลิต ด้านการเผยแพร่และการบริหารจัดการ

หน่วยงานต่างๆดำเนินการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ภายใต้ข้อจำกัดด้านบุคลากรเครื่องมือ งบประมาณ และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ก่อให้เกิดปัญหาด้านคุณภาพ เกิดความซ้ำซ้อนและความเชื่อมโยงในการใช้ทรัพยากรการผลิตร่วมกัน ด้านการเผยแพร่ ประเทศไทยมีสถานีวิทยุโทรทัศน์สาธารณะรับได้โดยตรงอยู่ถึง 6 ช่อง แต่ต่างแข่งขันกันไปในเชิงธุรกิจบันเทิงเป็นส่วนใหญ่หน่วยงานที่ต้องการเผยแพร่รายการเพื่อการศึกษาจึงต้องประสบปัญหาด้านค่าเช่าเวลาที่มีราคาสูง และช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม ส่วนโทรทัศน์ในระบบบอกรับสมาชิกนั้น ถูกจำกัดอยู่ใน

กลุ่มประชาชนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูงเท่านั้น กระทรวงศึกษาธิการจำเป็นต้องใช้งบประมาณในการเช่าช่องสัญญาณที่มีราคาสูง ด้านการใช้อยู่ในวงจำกัด กล่าวคือ จุดติดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณผ่านดาวเทียมของสถานี ETV มีจำนวน 15,590 แห่ง จุดติดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณผ่านดาวเทียมของสถานีวิทยุโทรทัศน์การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (ไกลกังวล) มีจำนวน 2,668 แห่ง จุดติดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาณผ่านดาวเทียมของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลมีเพียง 37 แห่ง โดยรวมมีจำนวนทั้งสิ้น 18,295 แห่ง

ด้านการบริหารจัดการ ระบบวิทยุโทรทัศน์ของไทยนั้น เป็นระบบผูกขาดโดยรัฐ แม้บางสถานีจะดำเนินการโดยเอกชน แต่เป็นการได้สัมปทานจากรัฐ ผ่านระบบอุปถัมภ์ ขาดความโปร่งใสและขาดการตรวจสอบจากประชาชน

การพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการศึกษ
และการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

21

เข็มพร วิรุณราพันธ์
สุเทพ วิไลเลิศ
มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก

บทคัดย่อ

การพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ได้รับความสนใจจากรัฐมาเป็นเวลานาน ในด้านการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาต่างๆ โดยเน้นให้สื่อมวลชนมีบทบาทและหน้าที่ในการให้การศึกษาและการเรียนรู้กับเด็กและเยาวชน ดังนี้

เริ่มจากในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 เป็นต้นมาเป็นแม่บทในการกำหนดแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติต่อเนื่องไปด้วย โดยเฉพาะในแผนฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ซึ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาระบบถึงบทบาทของสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาจิตใจ พัฒนาศักยภาพของครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ จนถึงแผนฯ ฉบับที่ 9 ในปัจจุบัน เน้นส่งเสริมการพัฒนาสื่อมวลชนทุกประเภทให้มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อสังคมชัดเจนขึ้น โดยให้องค์กรวิชาชีพมีบทบาทในการกำกับดูแลและตรวจสอบสื่อมวลชนทุกประเภทอย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีการกระจายเงินจากกองทุนเพื่อพัฒนากิจการวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์และโทรคมนาคม มาใช้ในการพัฒนาบุคลากรด้านสื่อและการผลิตสื่อที่มีคุณภาพ

นอกจากนี้ ยังมีแผนหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนอีกมาก ที่ล้วนแต่เน้นย้ำถึงความสำคัญและความจำเป็นในการส่งเสริมให้สื่อมวลชน มีบทบาทในการพัฒนาเด็กและเยาวชน ได้แก่

- นโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว ฉบับ พ.ศ.2522 และ พ.ศ.2545-2554
- แนวทางการส่งเสริมบทบาทด้านการพัฒนาเด็กของสื่อมวลชน ปี 2535 โดยคณะอนุกรรมการศึกษาบทบาทสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็ก
- แผนพัฒนาสื่อมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคม เพื่อการพัฒนาคนและสังคม (พ.ศ.2542-2551) โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

- พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ.2543

จะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาฯ และแนวทางต่างๆ ที่มีการกำหนดไว้นั้น มีความสมบูรณ์และครอบคลุมในหลายมิติ ทั้งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ สื่อคอมพิวเตอร์ กองทุนการส่งเสริมการผลิตสื่อสำหรับเด็ก การให้สื่อมวลชนศึกษา แต่ช่องว่างก็คือ การผลักดันให้มีการปฏิบัติตามแผนเหล่านั้น ยังขาดความจริงจัง ต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพที่จะทำหน้าที่เป็นแกนกลางหลัก ในการผลักดัน ติดตามและประเมินผล

การพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการศึกษา และการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

บทนำ

เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์จะพบว่าสื่อวิทยุโทรทัศน์เกิดขึ้นในประเทศไทยเพื่อตอบสนองต่อการโฆษณาทางการเมืองของฝ่ายการเมือง อาศัยแนวคิดรัฐเป็นเจ้าของและควบคุม การเปลี่ยนแปลงของระบบวิทยุและโทรทัศน์ในแต่ละยุคมีไม่มากนัก และเกิดจากพลังผลักดันทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างรัฐและกลุ่มธุรกิจสื่อสารมวลชน เปิดช่องทางให้กลุ่มธุรกิจในตลาดเสรีเข้ามาดำเนินการ ทำให้การรับข้อมูลข่าวสารและการแสดงความคิดเห็นของประชาชนมีอยู่อย่างจำกัด รวมทั้งไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการพัฒนาของประเทศโดยส่วนรวม ต่อมาความตื่นตัวในเรื่องข้อมูลข่าวสารและสิทธิ ในการรับรู้ และแสดงออกของประชาชนมีการขยายตัวมากขึ้น สอดรับกับเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นสังคมของข่าวสาร สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างมาก มีการผลักดันให้มีการปฏิรูปสื่อมวลชนของรัฐ (วิทยุและโทรทัศน์) เพื่อให้เป็นสื่อสาธารณะที่ภาคประชาชนมีส่วนร่วม เป็นเจ้าของและเอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของประชาชน

เมื่อพิจารณาสื่อวิทยุโทรทัศน์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ จะพบว่ายังมีข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคหลายประการ ที่ทำให้สื่อซึ่งมีอิทธิพลและเข้าถึงเด็กอย่างกว้างขวางไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการพัฒนาเด็กและเยาวชนได้ ในทางตรงข้ามกลับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดผลกระทบทางลบต่อพัฒนาการด้านต่างๆ ของเด็กและเยาวชน

นโยบายและแผนพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

เมื่อพิจารณาในภาพรวม อาจกล่าวได้ว่าในอดีตประเทศไทยไม่มีนโยบายและแผนที่ชัดเจนในการจัดระบบการจัดการสื่อวิทยุโทรทัศน์เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง แผนแม่บทด้านการสื่อสารและเทคโนโลยีเกิดขึ้นไม่นานนัก เมื่อพิจารณาในด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน แผนระดับชาติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ระบุถึงความสำคัญของสื่อสารมวลชน และมีข้อเสนอแนะต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้แล้วทั้งสิ้น ปัญหาที่คือในทางปฏิบัติยังคงมีช่องว่างและอุปสรรคอีกนานัปการรอการแก้ไข

แผนพัฒนาเด็กและเยาวชน

นโยบายเยาวชนแห่งชาติ และแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ.2522 และ 2545-2554) ให้ความสำคัญต่อบทบาทของสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็กและได้ระบุไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาน่าว่า สื่อมวลชนเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งที่ต้องร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาเด็กเยาวชนตามทิศทางที่พึงประสงค์ อย่างไรก็ตามไม่ได้กำหนดมาตรการที่ชัดเจนในการส่งเสริมสื่อมวลชนให้มีบทบาทดังกล่าว

นโยบายและแผนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสื่อสารมวลชนเพื่อการศึกษา

- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ระบุถึงบทบาทของสื่อสารมวลชนเพื่อการพัฒนาจิตใจ พัฒนาศักยภาพของครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ มาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาคูณภาพคน โดยส่งเสริมการพัฒนาสื่อมวลชนทุกประเภท ให้มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อสังคมชัดเจนขึ้น โดยให้องค์กรวิชาชีพมีบทบาทในการกำกับดูแลและตรวจสอบสื่อมวลชนทุกประเภทอย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีการกระจายเงินจากกองทุนเพื่อพัฒนาการศึกษา กระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และโทรคมนาคม มาใช้ในการพัฒนาบุคลากรด้านสื่อและการผลิตสื่อที่มีคุณภาพ

- แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1-4 (พ.ศ.2514-2524) มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลโดยการให้ข้อมูลข่าวสารให้ทันเหตุการณ์ โดยผ่านห้องสมุดวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ ฯลฯ ในระยะต่อมาในช่วงของแผนฯ ฉบับที่ 5-7 (พ.ศ.2525-2539) ส่งเสริมและสนับสนุนสื่อมวลชนให้มีบทบาท ในการเผยแพร่ความรู้อันเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพจัดตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการศึกษา การประชาสัมพันธ์ และความมั่นคง ในช่วงแผนฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) มุ่งเน้นให้สถาบันการศึกษา และองค์การสื่อสารมวลชนต่างๆ ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา รวมทั้งสนับสนุนให้สื่อสารมวลชนของรัฐ เช่น สถานีวิทยุโทรทัศน์และสถานีวิทยุกระจายเสียงของรัฐ ผลิตรายการที่มีคุณภาพเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของประชาชน โดยรัฐจัดงบประมาณให้เพียงพอ พร้อมทั้งกำหนดให้การสนับสนุนรายการเพื่อการศึกษาเป็นเงื่อนไขของการให้สัมปทานด้านโทรคมนาคม ทั้งนี้สถานีวิทยุโทรทัศน์และสถานีวิทยุกระจายเสียง ควรให้การสนับสนุนผู้ผลิตและผู้นำเสนอรายการที่มีสาระประโยชน์และคุณภาพดี โดยการลดหรือยกเว้นค่าเช่าเวลาสถานี หรือรัฐให้การอุดหนุนแก่ผู้ผลิตรายการที่มีคุณภาพ ให้สิ่งจูงใจด้านภาษี ให้การยกย่องโดยเฉพาะรายการเด็กและครอบครัว รายการส่งเสริมทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

- นโยบายการพัฒนาสื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคม ในแผนแม่บทการพัฒนากิจการโทรคมนาคม มุ่งเน้นการคุ้มครองผู้บริโภคให้ได้รับความเป็นธรรม และการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ ส่งเสริมให้มีบริการสาธารณะประโยชน์ในเรื่องการศึกษา สาธารณสุข ฯลฯ

- นโยบายการพัฒนาสื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคม ในนโยบายเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ (IT 2000) มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพคนให้มีความสามารถในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและนำมาประยุกต์เพื่อศึกษานำมาเป็นเครื่องมือในการรับข่าวสารและความรู้

- แผนพัฒนาสื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคม เพื่อการพัฒนาคนและสังคม (พ.ศ. 2542-2551) จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีเป้าหมายหลักสำหรับการพัฒนาที่มีคุณภาพในการจัดการ และสอดคล้องกับกรอบการจัดสรรคลื่นความถี่ในการส่งวิทยุกระจายเสียง

และวิทยุโทรทัศน์ ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 40 ได้กำหนดเป้าหมายหลักสำหรับการพัฒนาไว้ดังนี้

- กำหนดสัดส่วนเนื้อหาสาระของรายการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ เพื่อการพัฒนาคนและสังคม (รายการเพื่อการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐและประโยชน์สาธารณะอื่น) อย่างน้อยร้อยละ 50
- กำหนดสัดส่วนของผู้ได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ โดยแบ่งเป็นภาครัฐซึ่งครอบคลุมภาคราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรมหาชนและการปกครองส่วนท้องถิ่น ร้อยละ 40 ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชน ร้อยละ 20 และภาคธุรกิจเอกชน ร้อยละ 40
- มีวิทยุกระจายเสียงชุมชนระดับจังหวัด อย่างน้อยจังหวัดละ 1 สถานี รวมทั้งให้มีสถานีวิทยุโทรทัศน์ชุมชนด้วย
- ประชาชนอย่างน้อย ร้อยละ 80 ของประเทศมีนิสัยรักการอ่าน มีการสื่อสารผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ได้ทั่วถึงทุกตำบล และร้อยละ 20 ของประชาชนมีโอกาสใช้อินเทอร์เน็ต
- เมืองคัลการประชาชนที่สามารถควบคุม ตรวจสอบ และปกป้องคุ้มครองสิทธิของผู้รับและผู้ใช้สื่อได้อย่างเข้มแข็งทั้งระดับชุมชนและระดับชาติ

โดยมุ่งเน้นยุทธศาสตร์ 4 ด้านคือ 1) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสื่อทั้งด้านการครอบคลุมพื้นที่ การจัดสัดส่วนในชุมชน และสัดส่วนเนื้อหาที่เหมาะสม 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาผู้ผลิตสื่อ โดยสนับสนุนการรวมกลุ่มวิชาชีพ เพื่อกำกับดูแลตรวจสอบสื่อมวลชนด้วยตนเอง ตลอดจนมาตรฐานการนำเสนอ การลงโทษ การปฏิรูปองค์กรสื่อของรัฐ ส่งเสริมการผลิตและเผยแพร่สื่อรูปแบบพิเศษสำหรับผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาผู้รับและผู้ใช้สื่อ สนับสนุนสื่อมวลชนศึกษาเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจสื่อ เลือกรับและกลับกรองสื่อ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งในและนอกระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ในชุมชน และเครือข่ายสนับสนุนให้มีระบบการร้องเรียนและการคุ้มครองผู้บริโภคข่าวสารที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสื่อ ฯลฯ 4) ยุทธศาสตร์ การพัฒนาการบริหารจัดการ ให้มีการยกเลิกระบบการผูกขาด สนับสนุนองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ ส่งเสริมมาตรการทางภาษี การเงินการคลัง และอื่นๆ เพื่อจูงใจแก่ผู้ผลิต ส่งเสริมการระดมทุนเพื่อพัฒนาสื่อมวลชน โดยการจัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาการสื่อสารมวลชน เทคโนโลยี

สารสนเทศ และโทรคมนาคม ปรับปรุงกฎหมายระเบียบข้อบังคับ และส่งเสริม การบังคับใช้ สนับสนุนการวิจัยและการพัฒนา

- แนวทางการส่งเสริมบทบาทด้านการพัฒนาเด็กของสื่อมวลชน ในปี 2535 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการวิชาชีพสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็ก เพื่อนำเสนอ ต่อนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น คือนายอานันท์ ปันยารชุน มีข้อเสนอแนะต่อแนวทาง การพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาเด็กไว้อย่างครอบคลุม สรุปได้ดังนี้

- 1) การเพิ่มพลังผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อแม่ ครู และเด็กเอง เพื่อให้ เท่าทัน รู้จักเลือกรับและใช้ประโยชน์จากสื่อ รวมทั้งมีการรวมพลังกัน เพื่อผลักดันให้มีการพัฒนาสื่อประเภทต่างๆ ให้มีคุณภาพ โดยเสนอให้ ใช้มาตรการในการรณรงค์สร้างความรู้ความตระหนัก การสร้างเครือข่าย ในชุมชนและสังคมเพื่อเฝ้าระวังสื่อที่เป็นพิษภัย และช่วยกันพัฒนาสื่อที่ดี สร้างเวทีให้มีการแสดงความคิดเห็น แสดงประชามติเกี่ยวกับสื่ออย่างเป็น ระบบและต่อเนื่อง
- 2) การให้ความรู้ด้านสื่อมวลชนศึกษา เพื่อให้เด็กและกลุ่มต่างๆ มีความรู้ เท่าทันและมีวิจรณ์ญาณในการเลือกรับ และใช้ประโยชน์จากสื่อ จึงเสนอ ให้มีการจัดการสอนสื่อมวลชนศึกษาในสถานศึกษาทุกระดับ ทั้งในและ นอกกระบบ ให้มีการบรรจุไว้ในหลักสูตรของสถาบันฝึกหัดครู เพื่อให้ สามารถถ่ายทอดแก่เด็กได้
- 3) ความร่วมมือของภาคธุรกิจเอกชน กลุ่มธุรกิจเอกชนมีอิทธิพลต่อ การดำเนินงานของสื่อมวลชนมาก จึงควรมีส่วนร่วมสนับสนุนให้สื่อมวลชน มีบทบาทในการพัฒนาเด็กมากขึ้น โดยจัดสรรเงินทุนเพื่อสนับสนุน การผลิตสื่อที่มีคุณภาพสำหรับเด็ก โดยถือเป็นบริการสังคม หรือบริจาค สนับสนุนกองทุนเพื่อพัฒนาสื่อ การวิจัยด้านการพัฒนาสื่อสำหรับเด็ก ซึ่งรัฐต้องมีมาตรการจูงใจบางประการ เช่น มาตรการทางภาษี เป็นต้น และการส่งเสริมให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบเกี่ยวกับสื่อต่างๆ อย่างเคร่งครัด
- 4) การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการผลิต และพัฒนาบุคลากรด้านสื่อมวลชน ได้แก่ สถาบันการศึกษา สถาบันวิชาชีพ ต่างๆ ควรมีบทบาทในการสร้างบุคลากรที่มีทั้งความรู้ ทักษะ และ จรรยาบรรณต่อการผลิตสื่อเพื่อเด็กและมีการฝึกอบรมพัฒนาความรู้

และทักษะ เพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องสามารถผลิตสื่อได้อย่างหลากหลาย
สนองต่อความคาดหวังในการพัฒนาเด็กในด้านต่างๆ

- 5) การพัฒนาองค์ความรู้ องค์ความรู้เกี่ยวกับสื่อเพื่อเด็กเป็นปัจจัยพื้นฐาน
ในการวางนโยบายการพัฒนาสื่อ การพัฒนาบุคลากร ฯลฯ สถาบันทางด้าน
วิชาการทั้งภาครัฐ เอกชน จึงควรเร่งรัดค้นคว้าพัฒนาองค์ความรู้เพื่อ
สนองต่อความคาดหวังในการพัฒนาเด็ก โดยควรจะ
  - มีการจัดตั้งศูนย์ข้อมูล (Clearing House) เพื่อรวบรวมผลงานด้าน
การศึกษาวิจัยสื่อเพื่อเด็ก
  - การวิจัยและการพัฒนาด้านสื่อมวลชนโดยเน้นเรื่องผลกระทบ
ของสื่อต่อเด็กมากขึ้น
  - การวิจัยทดลองสร้างสรรค์สื่อที่มีคุณภาพ
  - การเผยแพร่ผลการวิจัยและทดลอง อย่างกว้างขวาง
- 6) การส่งเสริมสนับสนุนของรัฐ รัฐพึงเร่งดำเนินการกระตุ้นให้มีการผลิต
และเผยแพร่สื่อเพื่อเด็กที่มีคุณภาพอย่างกว้างขวางพร้อมทั้งพัฒนาโลก
การควบคุมสื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยดำเนินการดังนี้
  - จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดตั้งกองทุนส่งเสริมการผลิตสื่อที่ดี และ
สร้างกลไกการบริหารกองทุนให้คล่องตัวและมีประสิทธิภาพ รวมทั้ง
จัดให้มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อระดมทรัพยากรจาก
สาธารณชนมาสมทบ
  - รณรงค์ให้สังคมร่วมมือกันสนับสนุนการจัดทำสื่อที่มีคุณภาพ และ
เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับสื่อเพื่อเด็กอย่างสม่ำเสมอและทั่วถึง รวมทั้ง
จัดให้มีศูนย์รับแจ้งเรื่องสื่อที่ไม่ควรเผยแพร่เพื่อกระตุ้นให้มีการตื่นตัว
และวิพากษ์วิจารณ์ของประชาชนสนับสนุนให้องค์กรต่างๆ ในพื้นที่ผลิต
สื่อที่มีคุณภาพสำหรับเด็กทุกกลุ่มเป้าหมาย
  - ใช้มาตรการทางภาษีเพื่อส่งเสริมให้เกิดสื่อที่มีคุณภาพ เช่น การบริจาค
เงิน แก่กองทุนพัฒนาสื่อสำหรับเด็กสามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้ ฯลฯ
  - การส่งเสริมให้มีการผลิตและนำเสนอรายการสำหรับเด็กและครอบครัว
ทางโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงมากขึ้น โดยรักษาสถานภาพของ
สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 ให้เป็นสถานีโทรทัศน์

เพื่อการศึกษาของประชาชนโดยไม่มีเงื่อนไข รวมทั้งเปิดโอกาสให้องค์กรท้องถิ่น องค์กรสาธารณกุศลและประชาชนมีส่วนร่วมสนับสนุนหรือผลิตรายการ ให้หน่วยงานของรัฐและสถาบันต่างๆ ผลิตรายการเพื่อเด็ก ครอบครัวมากขึ้น และทบทวนการให้เข้าช่วงเวลาของสถานีวิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง โดยให้สำรองเวลาออกอากาศไว้เพื่อรายการเด็กอย่างน้อยร้อยละ 15-20 มีการลดหรือยกเว้นค่าเวลาสถานีหรือจัดสรรรายได้จากการโฆษณาประมาณร้อยละ 3-5 เพื่อสนับสนุนรายการสำหรับเด็ก

- 7) การปรับปรุงกฎหมายและกลไกที่เกี่ยวข้อง รัฐพึงเร่งดำเนินการให้มีการปรับปรุงกฎหมายและระเบียบต่างๆ เกี่ยวกับการกำกับดูแลสื่อมวลชนให้สอดคล้องกับสภาพสื่อมวลชนซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย โดยให้ครอบคลุมการคุ้มครองเด็กจากสื่อที่ไม่เหมาะสมและการส่งเสริมสื่อมวลชนที่ดีสำหรับเด็ก
- 8) การจัดตั้งองค์กรกลาง รัฐควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งองค์กรอิสระขึ้นเพื่อเป็นองค์กรกลางที่มีหน้าที่เสนอแนะนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาสื่อมวลชน เฝ้าระวังและติดตามผล โดยให้การบริหารองค์กรประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสื่อ ด้านจิตวิทยาเด็ก ฯลฯ ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งองค์กรที่จะทำหน้าที่ในการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของรายการเด็ก เพื่อเป็นแนวทางของทุกฝ่าย และการกำกับดูแล ติดตามผล การประเมินผลและจัดระดับความนิยมของรายการต่างๆ ให้มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ รวมทั้งการเปิดรับข้อคิดเห็นจากประชาชนทั่วไป

พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ.2543

ได้มีบทบัญญัติที่สนองตอบเจตนารมณ์ของมาตรา 40 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 โดยกำหนดให้มีการจัดตั้งองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระและให้ทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน พระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดสาระที่เกี่ยวข้องกับการใช้และพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

หลายมาตราได้ระบุให้ค้ำประกันประโยชน์ของประชาชนในระดับชาติและท้องถิ่นหลายด้าน ในด้านการศึกษา วัฒนธรรม ฯลฯ ในการจัดทำแผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ และการอนุญาตให้ประกอบกิจการดังกล่าวเพื่อประโยชน์สาธารณะระดับท้องถิ่นอย่างน้อยจะต้องให้มีสถานีวิทยุกระจายเสียงประจำจังหวัดและสถานีวิทยุโทรทัศน์สำหรับการกระจายข้อมูลข่าวสารของประชาชน เพื่อการพัฒนาด้านต่างๆ ให้ กสช. สนับสนุนให้ตัวแทนประชาชนสาขาอาชีพต่างๆ ในจังหวัดมีการรวมกลุ่มกัน เพื่อเสนอแนะความเห็นแก่ กสช. ในการดำเนินงานตามอำนาจหน้าที่ของ กสช.

การพัฒนาสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

การพัฒนาวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา

ประเทศไทยมีสถานีวิทยุกระจายเสียง 514 สถานีครอบคลุมทั่วประเทศ ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพฯ 76 สถานี นอกนั้นอยู่ในส่วนภูมิภาค สำหรับสถานีในกรุงเทพฯ อยู่ในความดูแลของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีจุดมุ่งหมายเน้นหนักในด้านการค้า คงเหลือสถานีที่ทำหน้าที่บริการด้านการศึกษาโดยตรงเพียง 3 สถานี คือ สถานีวิทยุศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียนสถานีวิทยุสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กระทรวงศึกษาธิการ และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษา (สวศ.) โดยภาพรวมสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา ได้มีการดำเนินการมาเป็นเวลานาน แต่ปัญหาและข้อขัดข้องยังมีให้เห็นชัดเจนหลายประการ กล่าวคือ ด้านการเผยแพร่ออกอากาศ ในแต่ละกรมกองในกระทรวงศึกษาธิการ จัดและผลิตรายการออกอากาศทางวิทยุศึกษา และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษา (สวศ.) จำนวนไม่มากนักเพราะเวลาที่ออกอากาศมีน้อย สถานีส่วนใหญ่ได้ให้เอกชนเช่าเวลาไปแล้ว ปัญหาด้านนโยบาย นอกจากศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลแล้ว สถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ขาดนโยบายที่ชัดเจนในการใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา ขาดงบประมาณและบุคลากรที่เพียงพอในการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงเพื่อเผยแพร่ความรู้และการศึกษาในหน่วยงานของตนเอง ได้รับ

งบประมาณจำนวนน้อยจากกระทรวงการคลัง จึงต้องแสวงหางบประมาณเพื่อเช่าเวลา ออกจากตนเองรวมทั้งการพัฒนาอุปกรณ์ เทคโนโลยี ส่งผลถึงปัญหาด้านคุณภาพ รายการ ปัญหาด้านบุคลากร ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ ซึ่งปัจจุบันจำนวนลดลง เป็นผลมาจากการปฏิรูประบบราชการ และโครงการลาออกก่อนเกษียณ บุคลากร ที่มีอยู่ยังไม่ได้มีโอกาสพัฒนาให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง ส่วนด้านการวิจัยและพัฒนา ที่ผ่านมามีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นเพียงการประเมินผลคุณภาพรายการจาก แบบสอบถามและความคิดเห็นของกลุ่มผู้ฟัง เพื่อใช้ในการปรับปรุงรายการเท่านั้น และไม่มีส่วนที่รับผิดชอบการวิจัยและพัฒนาโดยตรง

การพัฒนาโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

วิทยุโทรทัศน์ในประเทศไทยจำแนกตามโครงสร้างพื้นฐานในการออกอากาศ รายการได้ 2 ประเภท คือ วิทยุโทรทัศน์ประเภทสาธารณะรับได้โดยตรง ซึ่งปัจจุบันมี 6 ช่อง และวิทยุโทรทัศน์ประเภทบอกรับสมาชิก ซึ่งมีหน่วยงานต่างๆ รับผิดชอบผลิต และเผยแพร่รายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ได้แก่ ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ร่วมกับกรมสามัญศึกษา สถาบันเทคโนโลยี ราชมนฑล มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยรามคำแหง นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานราชการอื่นๆ เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรฯ กระทรวง มหาดไทย ได้มีความพยายามที่จะใช้สื่อวิทยุโทรทัศน์ในการเผยแพร่ข่าวสารแก่ประชาชน โดยผลิตเอง หรือจ้างผลิต ในลักษณะเช่าเวลาสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่องต่างๆ และจัดทำ วีดีโอเทปเผยแพร่

กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มจัดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เมื่อปี 2502 และดำเนินการต่อเนื่องโดยศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งได้รับบทบาทให้เป็นหน่วยงานประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ภายในกระทรวงศึกษาธิการ และผลิตรายการออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ แห่งประเทศไทยช่อง 11 ซึ่งในทางปฏิบัติไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการการใช้ สื่อโทรทัศน์เพื่อการศึกษาที่มีมากขึ้น เนื่องจากประสบปัญหาการขาดแคลนงบประมาณ เครื่องมืออุปกรณ์ และบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถโดยตรง ปัญหาด้านการบริหารจัดการการผลิตและเผยแพร่ ฯลฯ

ส่วนสถานีโทรทัศน์ที่เหลืือพบว่ามีการผลิตและเผยแพร่รายการสำหรับเด็กน้อยมากและในปัจจุบันสัดส่วนรายการสำหรับเด็กมีการลดลง คือไม่ถึงร้อยละ 5 ของรายการทั้งหมด ทั้งนี้เพราะผู้ผลิตรายการเด็กไม่สามารถอยู่ได้เนื่องจากขาดงบประมาณและขาดผู้สนับสนุนรายการ ค่าเช่าเวลาสถานีแพง ฯลฯ รวมทั้งคุณภาพของรายการก็ยังไม่ดีเท่าที่ควร นอกจากนี้คุณภาพรายการเด็กที่เผยแพร่ยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่ได้ส่งเสริมการศึกษาหรือการเรียนรู้ของเด็กเยาวชน และรายการที่เผยแพร่สำหรับผู้ใหญ่ที่เด็กได้รับชมด้วย หลายรายการก็ไม่เหมาะสม เพราะผู้ผลิตมุ่งแต่ผลประโยชน์ทางการค้า โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อเด็กเยาวชน ซึ่งสภาพปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในยั้งไม่มีความก้าวหน้าเท่าที่ควร ซึ่งเท่ากับเป็นการสะท้อนให้เห็นว่ารัฐไม่ได้ผลักดันให้มีการปฏิบัติตามนโยบายและแผนต่างๆ อย่างจริงจัง มีเพียงบางช่วงในอดีตที่มีการออกระเบียบกระตุ้นให้ทางสถานีโทรทัศน์จัดหารายการเด็กมาออกอากาศมากขึ้น เช่น การกำหนดให้เวลา 18.00-18.30 น. เป็นเวลารายการสำหรับเด็ก (ในปี 2525 และมีการทำนโยบายอีกครั้งในปี 2532)

กองทุนส่งเสริมการผลิตสื่อสำหรับเด็ก

จัดตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อเดือนมิถุนายน 2537 ภายใต้การดูแลของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ หรือ สยช. ในขณะนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการผลิตสื่อสำหรับเด็ก ของบุคคล กลุ่ม และหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้สามารถผลิตผลงานที่มีคุณภาพ สร้างสรรค์ และตอบสนองต่อเด็กทุกกลุ่มวัย เด็กชนบทและเด็กด้อยโอกาส ส่งเสริมทักษะการเป็นผู้บริโภคที่มีคุณภาพ คือให้เด็กสามารถเลือกรับสื่อ รู้เท่าทัน รู้จักวิจารณ์สื่ออย่างมีเหตุผล การสนับสนุนแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ ให้ยืม ให้กู้ ให้เปล่า ซึ่งประเภทหลังให้เฉพาะหน่วยงานรัฐเท่านั้น ครอบคลุมสื่อทั้ง โทรทัศน์ วิทยุ สิ่งพิมพ์ และอื่นๆ เช่น อินเทอร์เน็ต

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ได้รับงบประมาณก่อตั้ง 70 ล้านบาท ในปี 2539 แต่ยั้งไม่มีการเบิกจ่าย จนกระทั่ง ปี 2542 ได้รับเพิ่มอีก 15 ล้านบาท รวม 85 ล้านบาท ให้การสนับสนุนเป็นจำนวน 10 ราย รวม 5.6 ล้านบาท และในปี 2543

กระทรวงการคลังได้อนุมัติงบประมาณอีก 35 ล้านบาท กองทุนให้การสนับสนุนผู้ผลิต 19 รายเป็นเงิน 24 ล้านบาท ในปี 2544 ได้รับงบประมาณเพิ่มอีก 29 ล้านบาท อนุมัติสนับสนุนแก่ 26 ราย เป็นเงินประมาณ 13 ล้านบาท จะเห็นว่ากองทุนฯ ดำเนินงานมาได้ไม่นาน และได้อนุมัติให้การสนับสนุนเงินไม่มากนัก เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายที่ผู้ผลิตต้องใช้จ่ายทำให้ต้องหาผลกำไรจากการโฆษณาอยู่เช่นเดิม การดำเนินงานของกองทุนฯ จึงไม่สามารถสนับสนุนการพัฒนาสื่อเพื่อเด็กได้ตามวัตถุประสงค์

สื่อมวลชนศึกษา

แนวคิดเรื่องสื่อมวลชนศึกษา

สื่อมวลชนศึกษา (Media Education) หรือความเท่าทันสื่อเป็นแนวคิดที่มุ่งพัฒนาให้ผู้บริโภคสื่อมีความรู้เท่าทันต่อสารที่ได้รับผ่านสื่อ ทั้งการเลือกรับและใช้สื่อ คือสามารถอ่านและประเมินวิเคราะห์ ข้อมูลจากสื่อประเภทต่างๆ ได้ และมีความสามารถในการสื่อและแสดงออกเชิงข้อมูล ความเห็น ความคิด และอารมณ์ ความรู้สึกผ่านสื่อได้หลายรูปแบบ ซึ่งนับเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างช่องว่างของความเป็นจริงและสิ่งที่สื่อนำเสนอ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมปัจจุบันที่สื่อมวลชนมีอิทธิพลสูงในการพัฒนาสื่อมวลชน เพื่อกำหนดพฤติกรรมและแบบแผนต่างๆ ให้กับผู้คนภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบทุนนิยมโลก จนมีคนกล่าวว่า สื่อมวลชนเป็น “โรงเรียนข้างเคียง” (Parallel School) คือเป็นสถาบันการศึกษา คู่กับโรงเรียนจริง (ก้อ สวัสดิพิณธิชัย, 2534)

ความตื่นตัวในการจัดให้มีหลักสูตรสื่อมวลชนศึกษา มีมากกว่า 35 ปีแล้ว และได้ขยายวงออกไปมากขึ้นเรื่อยๆ หลายประเทศได้จัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในระดับประถมและมัธยมศึกษา อีกหลายประเทศมีหลักสูตรเพื่อฝึกครูให้สอนสื่อมวลชนศึกษาได้ มีการจัดการสื่อมวลชนศึกษาเป็นกิจกรรมนอกหลักสูตรโดยองค์กรเอกชน

นโยบาย แผน และมาตรการ

สื่อมวลชนศึกษาในประเทศไทย ได้รับความสนใจและมีการริเริ่มจากกลุ่มนักวิชาการ สถาบันการศึกษา องค์กรด้านศาสนา และองค์กรพัฒนาเอกชน ตั้งแต่ช่วงปี 2533 (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก 2533) โดยมีการจัดอบรมและประชุมเสวนาในการที่จะหาช่องทางขยายแนวคิดดังกล่าวให้เป็นรูปธรรม ทั้งทดลองรูปแบบกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กเยาวชนและกลุ่มครูในสถานศึกษาระดับมัธยม โดยมีทิศทางที่จะผลักดันให้สื่อมวลชนศึกษาอยู่ในหลักสูตรฝึกหัดครู และหลักสูตรการเรียนการสอนเด็กเยาวชนในทุกระดับ และในปัจจุบันมีการจัดสื่อมวลชนศึกษาเป็นหลักสูตรการเรียนการสอน ในระดับอุดมศึกษาภายในสถาบันราชภัฏบางแห่งโดยขึ้นอยู่กับความสนใจและการจัดแผนการเรียนของแต่ละหน่วยงาน ทั้งนี้การจัดสื่อมวลชนศึกษาดังกล่าวมีกลุ่มเป้าหมายเป็นนักศึกษาคณะครุศาสตร์ ส่วนการจัดสื่อมวลชนศึกษาของกลุ่มองค์กรต่างๆ อาทิ องค์กรทางด้านศาสนา องค์กรพัฒนาเอกชน ตัวอย่างเช่น สภาการศึกษาคาทอลิกแห่งประเทศไทยมีการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการจัดสื่อมวลชนศึกษาในกลุ่มเด็กและเยาวชนมากกว่า 10 ปี โดยมีการจัดกิจกรรมกับกลุ่มเด็กและเยาวชนในสถานศึกษา การจัดค่ายพักแรมและการฝึกหัดครูให้สอนสื่อมวลชนศึกษา ฯลฯ อีกด้านหนึ่งที่มีความน่าสนใจคือการผลิตสื่อชุมชน เช่น วิทยุ สิ่งพิมพ์ ละคร ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตสื่อวิทยุของชุมชนที่เกิดขึ้นมีความสอดคล้องกับภาวะการณ์การปฏิรูปสื่อ และบางชุมชนได้ให้เด็กมีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว ซึ่งเป็นทั้งกระบวนการเรียนรู้เท่าทันสื่อและการผลิตสื่อ

กล่าวโดยสรุป นโยบาย แผน และมาตรการในเรื่องสื่อมวลชนศึกษาในประเทศไทย แม้จะมีกระบวนการเคลื่อนไหวนอกเหนือการดำเนินงานของรัฐ แต่ยังคงขาดความต่อเนื่องในการพัฒนา อยู่ในระดับสถาบันหรือองค์กรที่มีความสนใจการจัดเป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาอยู่ในวงแคบ ไม่มีทิศทางในการขยายการจัดสื่อมวลชนศึกษาที่ชัดเจน ขาดหลักสูตร และการทดสอบประเมินผลให้เกิดการยอมรับอย่างแพร่หลายในวงกว้าง

ช่องว่าง ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาและอุปสรรคที่พบในการจัดสื่อมวลชนศึกษาในประเทศไทย ซึ่งนับเป็นประเด็นสำคัญคือ ยังขาดความสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งควรเข้ามาสนับสนุน

โดยตรงในด้านการให้การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสื่อให้กับผู้บริโภคสื่อได้รับรู้และมีความเท่าทัน เช่นการสนับสนุนให้มีการขยายผลหลักสูตรสื่อมวลชนศึกษาให้กับสถาบันอุดมศึกษาที่มีหน้าที่ในการผลิตครูผู้สอน รวมทั้งยังขาดการสร้างและพัฒนาหลักสูตรที่มีความชัดเจนสำหรับกลุ่มเป้าหมายระดับต่างๆ

อีกประเด็นที่มีความสำคัญซึ่งจะมีผลกระทบต่อแนวคิดสื่อมวลชนศึกษาคือ ความเข้าใจต่อสื่อมวลชนศึกษา (Media Education) หรือความเข้าใจต่อแนวคิดนี้ร่วมกัน

การคุ้มครองเด็กและเยาวชนจากอิทธิพลและผลกระทบทางลบจากสื่อ

ที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐยังไม่ได้ให้ความสนใจต่อข้อกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจนในการกำกับดูแลคุณภาพสื่อมวลชนเพื่อการคุ้มครองเด็กและเยาวชน ไม่มีการกำหนดมาตรฐาน และหลักเกณฑ์ที่เป็นรูปธรรม ในการผลิตและเผยแพร่สื่อที่มีผลกระทบต่อเด็ก เช่น เรื่องความรุนแรงเรื่องเพศ เรื่องค่านิยม พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมที่นำไปสู่การลอกเลียนแบบ ซึ่งเผยแพร่ผ่านละคร ภาพยนตร์ การ์ตูน โฆษณา ในอดีตมีเพียงการออกระเบียบข้อบังคับของคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ (กบว.) เป็นครั้งคราวและเป็นแนวทางกว้างๆ เช่น ให้มีรายการที่ส่งเสริมศาสนาและศีลธรรมมากขึ้น แม้ว่าจะมีความพยายามเสนอแนะและผลักดันให้มีการจัดระดับผู้ชมสื่อและจัดตั้งคณะกรรมการมาตรฐานสื่อสำหรับเด็ก แต่ก็ยังไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ

สรุป

จะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาฯ และแนวทางต่างๆ ที่มีการกำหนดไว้นั้นมีความสมบูรณ์และครอบคลุมในหลายมิติ แต่ช่องว่างก็คือการผลักดันให้มีการปฏิบัติตามแผนเหล่านั้นยังขาดความจริงจัง ต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพที่จะทำหน้าที่เป็นแกนกลางหลัก ในการผลักดันติดตาม และประเมินผล และเนื่องจากสื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์สามารถสร้างผลกำไรให้กับทางธุรกิจเอกชนได้อย่างมหาศาล ทำให้เป้าหมายที่จะใช้สื่อเหล่านี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

ได้รับความสำคัญน้อย ไม่เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง แม้ว่าโดยส่วนใหญ่ รัฐยังเป็นเจ้าของสื่ออยู่ แต่ระบบบริหารจัดการโดยราชการทำให้ไม่สามารถจัดการ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ให้มีกลไกที่รับผิดชอบในการผลักดัน ติดตาม กำกับดูแล และประเมินผล เพื่อให้มีการปฏิบัติตามแผนอย่างจริงจัง
2. ให้มีการพัฒนาสื่อวิทยุกระจายเสียงและสื่อโทรทัศน์ของรัฐที่มีบทบาท โดยตรงในเรื่องการศึกษาให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยให้มีส่วนร่วมของภาคเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร องค์กรชุมชน และเครือข่ายของเด็กเยาวชนมากขึ้น
3. พัฒนากองทุนส่งเสริมการผลิตสื่อสำหรับเด็ก ให้มีประสิทธิภาพ และสามารถมีบทบาทในการเสริมให้เกิดสื่อที่มีคุณภาพสำหรับเด็กได้อย่างแท้จริง ซึ่งการสนับสนุนกองทุนดังกล่าว ควรครอบคลุมถึงด้านการพัฒนางานวิจัยบุคลากร คุณภาพรายการ ฯลฯ
4. ให้มีการจัดสื่อมวลชนศึกษา โดยบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน ในสถาบันการศึกษาทุกระดับ และมีการวางแผนฝึกอบรมครูอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยร่วมมือจากหน่วยงานด้านการศึกษา การพัฒนาเด็กทุกระดับ มีการพัฒนาหลักสูตร และจัดกลุ่มวิทยากรที่ทำงานโดยเฉพาะขึ้น

บรรณานุกรม

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน
แผนพัฒนาสื่อสารมวลชน เทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคม
เพื่อการพัฒนาคนและสังคม (พ.ศ.2542-2551). หจก.เม็ดทรายพรีนติ้ง, 2542.

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, สำนักงาน.
นโยบายเยาวชนแห่งชาติและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ.2545-2554).
บริษัท เอ็น พี กราฟฟิค ดีไซน์ จำกัด, 2544.

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ทิศทางการจัดการสื่อมวลชนศึกษาในประเทศไทย. 2538 (ม.ป.ท).

คณะกรรมการศึกษาบทบาทสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็ก
โครงการพัฒนาการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็ก. บทบาทสื่อมวลชนในการพัฒนาเด็ก.
โรงพิมพ์อักษรไทย, 2535.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ทีวียุคโลกาภิวัตน์กับเด็กและเยาวชน.
เอกสารประกอบการสัมมนา, 2538. (อัดสำเนา.)

พิชัย ชมชาติและคณะ. รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กไทย : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ?.
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545. (อัดสำเนา.)

เพื่อการพัฒนาเด็ก, มูลนิธิ. รายงานประจำปี พ.ศ.2533-2540. (อัดสำเนา.)

ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา กรมการศึกษานอกโรงเรียน.
การปฏิรูปเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา. (ม.ป.ป)(อัดสำเนา.)

อุบลรัตน์ ศิริยุคศักดิ์. บทบาทของรัฐในด้านสื่อสารมวลชน. 2536. (อัดสำเนา.)

เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์.

“การวิเคราะห์ระดับมีเดียลิตเตอร์เรซีของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย”
วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

การสัมภาษณ์บุคคล

1. ผศ. สมิตา บุญवास คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี
2. นายวีรนนท์ ทอรรณนที ผู้ประสานงานสื่อมวลชนคาทอลิก